

biblioteka **BALKANON #5**

KRATKI IZLET
Antun Soljan

Copyright © Naslednice Antuna Šoljana posredstvom Hrvatske autorske
agencije (HAA)
Copyright © srpskoj izdanja Kontrast izdavaštvo, 2024

Za izdavača:
Vladimir Manigoda

Glavni i odgovorni urednik:
Ivan Isailović

Urednica izdanja:
Sofija Todorović

Pogovor:
Sofija Todorović

Lektura i korektura:
Tamara Sokić

Dizajn korica:
Slavimir Stojanović Futro

Prelom:
Ivan Isailović

Štampa:
F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:
1000

Izdavač:
Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs
www.glif.rs

ANTUN ŠOLJAN

KRATKI IZLET

Priredila
Sofija Todorović

KONTRAST
Beograd, 2024.

KRATKA POVIJEST KRATKOG IZLETA

(Autorova beleška)

Danas je teško i zamisliti kako je Istra bila pusta pedesetih godina, a i šezdesetih kada je *Kratki izlet* napisan, sve dok je nije zahvatila velika evropska turistička eksplozija. Nije nam ovdje da govorimo zašto: ekonomska emigracija prije rata, zatim rat, zatim egzodus mnogih Talijana iz gradova i katastrofalna jugoslavenska poljoprivredna politika po selima. U Rovinj sam prvi put došao 1955. a godinu dana kasnije već se naselio u staru, napuštenu, napola propalu kuću u kojoj sam ostao živjeti, barem u toplijim mjesecima, do danas. Kuće nisu bile bez stanovnika, a prozori zakovani daskama samo u obalnim mjestima; kroz sela u unutrašnjosti prolazilo se kao kroz kakav fantastični, izumrli svijet.

Hoću reći: koliko god danas krajolik u *Kratkom izletu* može nekom djelovati kao da je iz kakvog kataklizmičkog sna, u romanu se opisuje realni krajolik, a ne nekakva pustinja iz Saint-John Persea ili T. S. Eliota, pa niti ona Buzzatijeva, tatarska. Do tada doduše nisam sudjelovao ni u kakvoj ekspediciji kunsthistoričara – dogodilo se to tek koju godinu kasnije, kad je *Kratki izlet* već bio objelodanjen i to je iskustvo bilo zaista somnambulno; citiram *Kratki zapis umjesto autobiografije*, objavljen u listu *Telegram*, 1970:

Napisao sam roman *Kratki izlet* u kojem se priča o Istri i srednjevjekovnim freskama koje se još uvijek mogu vidjeti na zidovima starih kapelica u tom kraju, i možda dvije ili tri godine kasnije, u društvu mladih povjesničara umjetnosti, koji posve sigurno nisu čitali moj roman, našao sam se na izletu, koji nas je doslovce vodio kroz mjesta opisana u mojoj knjizi,

mjesta gdje nikad prije nisam bio, niti mislio da mogu postojati u takvom obliku bilo gdje osim u mojoj mašti.

To somnambulno iskustvo nije me obradovalo, nego pre-stašilo: tko zna kakva će apsurdna ili monstrozna stvar ispasti ispod moga pera slijedeći put, pa zar ću onda morati zbilja u takvu svijetu i živjeti?

Tek tada, tumarajući po Istri kao suputnik nedobudnih traga-ča za freskama, vidio sam da sam se doslovno bavio „realizmom”. Znam svakako da sam se iznenadio kad sam razgovarao s nje-mačkim prevodiocem i njegovim urednikom u Hanser Verlagu, koji su za vrijeme pregovora oko knjige, uz fantastičnu fabulu, spominjali i imaginarni krajolik. Kad sam im rekao da je posrije-di stvarnost, nisu mi vjerovali. To je uostalom uobičajeno kad je riječ o realizmu: vjeruje tko što hoće da je realno. Nisu mi vjero-vali, koliko se sjećam, ni koješto drugo.

Danas je isto tako teško zamisliti *Kratki izlet* kao nekakvu po-litički opasnu alegoriju. *Kratki izlet* napisao sam, istina, u jednom dahu, u tjedan dana, kada sam sjedio kod kuće, čekajući da pre-grmi nekakva politička nepogoda, u koju sam bio upravo upao. Svejedno koja – u političkoj sam nemilosti bivao svako malo, ovo je bila samo jedna od njih, tek nešto žešća. Nisam izlazio u grad, da znanci ne bi morali okretati glavu, prelaziti na drugu stranu ulice da me javno ne pozdrave. Gotovo da me bilo malo sram što uopće postojim. Tako sam i sam živio u nekoj vrsti društvene pustinje, koja se možda podudarala s krajolikom u priči.

Svakako, koliko se sjećam, kad sam ga pisao, nisam svjesno imao na pameti nekakvu političku objavu, nekakvu alegorijsku sliku našeg generacijskog puta, još manje „našeg puta u socijali-zam” koji eto svršava nikako i nigdje, ili, kako su budni ideolozi ubrzo presudili, u autorovu „negatorstvu” ili (što je po njihovo-me bilo manje više isto) „nihilizmu”. Više mi je kao pripovjedaču pred očima lebdio onaj krajolik. Taj opustošeni krajolik, povezan

s mojim privatnim, trenutno ne baš najoptimističkim raspoloženjem stvorio je možda ugođaj *Kratkog izleta*. U to vrijeme, pobjednici su još bili puni sebe i čvrsto vjerovali u daljnje pobjede: busali smo se u grudi našom „povijesnom misijom”, a uši su nam još bile zaglušene onim Zogovićevim riječima po kojima je sve do sada bila „prehistorija”, a tek od sada, od nas, počinje „historija”. Taj krajolik preko kojega je prohujalo toliko povijesti, a na kojem se od povijesti ne vidi gotovo ništa, osim nekoliko oronulih fresaka, postavljao je pitanje i o tragovima što su ih naše stope ostavile ili će ostaviti na tom škrtom, nepodatnom terenu.

Uopće, iako sam cijeli život proveo u političkom režimu koji je literaturu uzimao po svom programu kao dio tekuće politike, štoviše kao „partijski rad”, pa je svaki pogrešni književni potez imao sasvim praktične reperkusije, nisam nikad uspio sasvim ozbiljno shvatiti to prekomjerno pridavanje važnosti literaturi, osobito dok je njen pristup masovnim medijima strogo ograničen, a cijeli sustav objavijivanja i stvaranja javnog mijenja sazdan na uzajamnom potkazivanju i cenzuriranju. Čak i da sam imao nekakvih političkih „namjera” ne bih mogao *Kratki izlet* previše ozbiljno shvatiti kao političku „akciju”. Potcijenio sam, kao obično, potrebu režima za stalno novim i lako kontroliranim, egzemplarnim neprijateljima.

Znao sam da sam samo suputnik, ali još uvijek tada nisam vjerovao da stojim baš na putu pobjedničke povijesti, a ako već i stojim, da sam tako nevažan da se ona ne mora potruditi ni da me zgazi, da bi protutnjala dalje u svom globalnom pohodu. Mislio sam da sam, ako ne sasvim neprimjetljiv, a ono zanemarljiv.

Tako sam, unatoč lokalne nemilosti u kojoj sam bio, prilično spokojno odnio dovršeni rukopis u časopis *Forum*. I tu počinje ova izdavačka pripovijest, zbog koje sve ovo i pišem, da bih olakšao posao nekom budućem istraživaču, da razlike u objelodanjenim verzijama ne pripiše kojekakvim tajanstvenim kreativnim predomišljanjima autora.

Zašto sam rukopis odnio baš u *Forum*? Zbog dvojice starijih kolega koji su vodili časopis, a s kojima me vezalo uzajamno razumijevanje i poštovanje. Teško će možda biti danas shvatiti koliko je tada značila ta uzajamnost, u našem strogo na generacije stratificiranom društvu, gdje se sustavno pazilo da se ne bi stvorile neke jezgre među-generacijske intelektualne solidarnosti, koje bi mogle konkurirati vladajućem poretku (na svako takvo „okupljanje” gledalo se poprijeko, kao na masonstvo. Čak je i veselo „Društvo idioti”, plod čiste literarne bufonerije, bilo u to vrijeme vrijedno partijske istrage). Moja je generacija odrasla bez očeva, bez učitelja i bez urednika, pa su ljudi kao što su Marijan Matković ili Ivan Kroló (glavni urednik i tajnik *Foruma*) koji su istinski željeli dobro i literaturi i mlađim kolegama, koji su u općem intelektualnom rasulu nastojali spašavati što se spasiti dade, a ipak se uspijevali održati na nekakvom položaju na kojem se to može, bili dragocjena rijetkost.

Obojica su mi bili nakloni i kao piscu i kao čovjeku, i jedan i drugi učinili su mi mnogo dobra, kad mi je bilo najpotrebnije, i jednog i drugog volio sam i cijenio, svakog na svoj način. Spominjem to ovdje zato što će tako biti lakše razumjeti razgovor koji slijedi: sve što su mi savjetovali morao sam primiti kao dobronamjerno, a takvo je zaista i bilo. Već je i sam razgovor bio dokaz velikog uzajamnog povjerenja: mnogo je jednostavnije bilo rukopis šutke odbiti i očekivati prešutno razumijevanje i za to. Takva su bila vremena.

– Neka pričaju što hoće – rekao je Matković. – Mi ćemo to ipak objaviti.

Odlučio je da roman objavi u tri nastavka. Ali po njegovom zabrinutom licu, vidio sam da to nije tako jednostavno. A kada se jedan tako iskusan stari lisac plaši onda je za zečeve kao što sam ja vrijeme da bježe glavom bez obzira.

– Objavit ćemo – rekao je, uvjeravajući i sebe i mene – samo, panika je velika, pa će se tvoj tekst čitati povećalom: od svake muhe mogu napraviti slona. Daj da ovih nekoliko najizazovnijih

mjesta malo ublažimo. To i tako ne mijenja puno na stvari, stvar je dobra, a poslije, kad tarapana prođe, sve ćeš ih ionako objaviti kad roman izađe kao knjiga.

Ispočetka sam se malo bunio kao povrijeđen u autorskom integritetu, ali njegovi su argumenti bili neoborivi.

– Glavno je da se ti sad pojaviš u Forumu, da se vidi da nisi na ledu – rekao je. – Najvažnije je preživjeti.

– Ne treba sad zaoštravati – rekao je Krolo. – Inače ćemo još svi nadrljati.

– Znaš kako svi samo čekaju da nas zaskoče – rekao je Matković.

I tako smo nas trojica sjeli da ublažavamo. Svima nam je zapravo laknulo. A napokon, kao da je to zaista nešto tako ozbiljno da bi vrijedilo zbog toga ići u nekakav ideološki rat. Ionako nas sve imaju na zubu. Već je bilo mnogo i to što ćemo demonstrirati da mi ime nije proskribirano, dosta smo već junaštva pokazali time što izlazimo pred lice svijeta, ne treba tjerati mak na konac.

Sastajali bi se tako nas trojica, i plesali u kolu oko rukopisa kao tri velika lukava mačka oko vruće kaše.

Što smo izbacili, što smo ublažili? Ne sjećam se više svih pojedinosti. Znali smo nas trojica zajedno što treba izbaciti bolje od onih koji po dužnosti izbacuju, a koji bi najradije izbacili sve, pa smo možda u dovtljivosti i revnosti malo tu i tamo pretjerali, ali sve za opće dobro. Jesmo li se jedan pred drugim malo sramili ili nismo, pitanje je sad samo akademsko; bili smo svakako na tom poslu zajedno i bilo nam je lakše. „Sram je u današnjem svijetu” zapisao je jednom mnogo kasnije Matković, „jedini časni osjećaj koji nam je preostao”.

Najveći zahvat bilo je svakako izbacivanje Epiloga. Tu smo ispravno predvidjeli da bi on bio glavni generator optužbi za dešperaterstvo povijesnih otpadaka, za defetizam i nihilizam. Zaista, kasnije kad se roman pojavio u beogradskom izdanju s Epilogom, one su se u Zagrebu promptno i pojavile.

Neke su promjene bile humorističke: mojim izletnicima našao se putokaz koji vodi do nekog napuštenog kamenoloma, dakle, u provaliju i propast, a na putokazu je stajalo „Skreni lijevo”. Neoprezni pisac nije tu, u žaru stvaranja, mislio ništa politički, ali to se očito moglo protumačiti nezgodno, pa pisac nije inzistirao na svojoj orijentaciji po krajoliku mašte: lako je pristao da se stavi „desno”.

Sjećam se, na primjer, diskusije koju ne mogu a da ne nazovem lavovskom. Istra se mojim izletnicima u jednom času učinila takvom pustinjom da se u njoj ne može naći ni za lijek čak ni „par lavova”, iako bi ih tu po naravi stvari trebalo biti. Bilo je to isto kao da su se upitali „gdje su ona lava dva?”, pa smo lavove uklonili kao nacionalističku žalopjuku, a napokon i kao evidentnu geografsku dezorijentaciju.

Znam da smo uklonili rečenicu „Možda ćemo imati sreće s vremenom”, budući da se njeno tumačenje neće ograničiti na meteorologiju. Znam da je bilo problema oko dva Slovenca koji, ravnodušni prema višim ciljevima, separatistički piju i kojih se „naša stvar” ama baš ništa ne tiče. Bilo je i opaski koje nisu stajale u izravnoj vezi s politikom: izbacili smo citiranje tada popularnog šlagera *Ja sam mala vučica, ti si mali vuk...* jer je rima u slijedećem stihu (...idemo na fuk) mogla povrijediti socijalistički moral i ugled Akademijinog časopisa. Ali nema smisla nabrajati dalje. Sjećanje vara, pa ćemo možda ispasti nepravedni čak i prema sebi: neke od razlika koje sad vidimo o prvoj verziji možda su naprosto posijedica tisarske slobode, kad nije bila baš izrazito riječ o onoj drugoj.

Izašao je dakle *Kratki izlet* u časopisu, malo okrnjen, ali je izašao. I ja sam iz svega izašao malo okrnjen, ali smo eto neka-ko progurali dalje. Doduše, nevidljive ali budne kritičare nismo izbjegli. Nijedan od zagrebačkih izdavača nije pokazao ni najmanjeg interesa da objavi knjigu – ni oni kojima sam ga nudio, ni oni kojima nisam. Vremena su postala neočekivano teška za tako malu knjižicu, ne veću od zbirčice pjesama. Znalo se da moje ime

nije popularno. Znalo se da s knjigom nešto nije u redu. Svi kao da su se malo sramili, pa i ja s njima, što ona uopće postoji! I nekako kao da je taj biljeg ostao na *Kratkom izletu* i kasnije – i kad je bio objavljen drugdje, pa bio i prevedan na neke strane jezike – još uvijek se za njega u Zagrebu nije našao izdavač.

Ali *Kratki izlet* je i opet preživio (a bome i ja).

Slijedećeg ljeta u Rovinju (što je možda simbolično za knjigu koja se događa u istarskoj scenografiji) za kavanskim stolom pričao sam o sudbini mog romana, pa je Antonije Isaković, koji je tada bio direktor beogradske Prosvete, kolegijalno ponudio da će ga objaviti. Rekao je da baš ima neku rupu u izdavačkom planu, da mu upravo treba neki hrvatski pisac u njihovoj seriji Jugoslavenska proza. On je bio u to vrijeme i nekakav politički funkcioner, pa ga ideološka strana tog pitanja nije zanimala: kad političari odlučuju, onda se uvijek nađe neka rupa u ideologiji.

Kako je postojala mogućnost da knjiga izađe brzo, rukopis je trebalo dati odmah, a ja kod sebe nisam imao drugo nego brojeve *Foruma*, poslao sam u Beograd taj tekst, s tim da ću Epilog i ostale ispravke poslati kasnije. To sam i učinio, pa se izdanje pojavilo s Epilogom, ali ispravci su se negdje putem zagubili. Nisam od toga pravio neko pitanje. Bio sam sretan što knjiga izlazi – u tadašnjim zagrebačkim prilikama i sama činjenica da knjiga izlazi u Beogradu značila je za nju i za mene legitimaciju političke podobnosti. Nemojte me vući za jezik: ne pitajte me zašto. To više što su ga beogradska kritika, *Politika*, *Borba* i *NIN*, primili veoma blagonaklono. U zagrebačkim novinama nije izašlo ništa. Jedva da se za njega i znalo. Ali glavno je bilo da je roman, makar i sramežljivo, preživio.

Jer s godinama, možda upravo zato što ga je malo tko čitao, roman je postao idealnom metom ideologa: mogli su ga tumačiti kako god ih je volja, a da mu pri tome tom reklamom ne povećavaju tiraž. Za neke je on bio kao primjerni portret cijele naše generacije, kao neka njena loša politička „karakteristika” (takvi

su oni!), a za druge neprijateljski pamflet, uvijena alegorija za sudbinu našeg puta u socijalizam (takvi smo mi!).

Ali osobito se mnogo među ideolozima govorilo o nihilizmu. Nihilizam je, čini mi se, za partijske intelektualce značilo sve što nije hvalospjev našem jedino ispravnom putu u budućnost, putu koji nije nipošto nekakav kratkotrajni abortirani izlet, nego neminovno, hilijastičko koračanje u povijest. U tom smislu mi je čak i Vjeran Zuppa, koji je pokušavao kod nas, na bazi nekakvog euro-ljevičarstva, pronaći sporazumašku liniju između partijskih kvazi-liberala i naših kvazi-disidenata, kakav sam bio valjda i ja, postavio jednom u *Telegramu* pitanje o „nihilizmu” *Kratkog izleta*, na koje sam mu odgovorio malim feljtonom, kasnije pretiskanim u *Zanovijetanju iz zamke*. Zuppino pitanje, ma kako dobronamjerno, nije nipošto bezazleno – „da li socijalizam ikako garantira” da će nas povijest u svom razvoju „osloboditi ništavila”?

Pitanje i moj naivni odgovor objavljeni su, karakteristično, u posljednjem broju starog *Telegrama*. Zgasnuo je *Telegram*, a pitanje o nihilizmu ostalo je visjeti nad *Kratkim izletom* kao Damoklov mač. Da je ono zaista nosilo u sebi potanju oštricu, vidjelo se nekoliko godina kasnije u onoj još manje bezazlenoj Šuvarovoj ideološkoj kampanji, a u reinterpretaciji njegovih medijskih muppeta, kad je jedna cijela serija harangi, citirajući me nosila naslov *Strašno lice ništavila*. Nije tu bila posrijedi, dakako, nikakva filozofska kritika, nego naprosto lijepljenje politički prepoznatljivih etiketa. Ali čak i mnogo godina kasnije, kad nam više nikom nije bilo ni do nihilizma, ni do hilijazma, kad nam je ostalo još samo da gledamo kako ćemo preživjeti do sutra, jedna mala studija o mojoj prozi, pod naslovom *Vječno bijelo ništa*, bavi se još uvijek, ma kako opet dobronamjerno, ne banalnom ništavnošću puta koji smo zajedno prošli, nego pitanjem moga nihilizma.

U dubini duše, ja nekako vjerujem da čovjek već po svojoj konstituciji ne može ispovijedati ili propovijedati nekakav istinski nihilizam. Ali obaviješten čovjek zna da je oprezni, tentativni

nihilizam jedna zamisliva pozicija, pred kojom se ne smiju zatvarati oči i protiv koje do danas nisu nađeni uvjerljivi, još manje provjerljivi, argumenti. Što naravno ne znači da tu poziciju ne treba dalje ispitivati i da argumente ne treba i dalje tražiti. Svaki od nas, kad se u životu ili pisanju suoči s tom pozicijom, to instinktivno i čini. Ali naravno, ovo je sad malo dokonog filozofiranja, optužba za „nihilizam” imala je u ono vrijeme sasvim neposredne i praktične konzekvencije: *Kratki izlet* nije mogao izaći.

Svakako, hrvatsko izdanje nije još dugo izašlo, iako se u međuvremenu roman pojavio na pet-šest stranih jezika, među ostalim čak i na bugarskom. Ali što su nama Bugari! Anatema na *Kratkom izletu* trajala je u Zagrebu preko trideset godina. Još i Zlatko Crnković, sposobni i savjesni urednik u Znanju, kojega bi bilo teško optužiti za nedostatak dobre volje i hrabrosti, a koji je u međuvremenu bio izdavač mojih drugih romana, kad je osnivaao biblioteku *Evergreen*, držao je potrebnim da se oprezno posavjetuje oko uvrštavanja *Kratkog izleta* u tu ediciju, pa da ga na kraju ipak ne izda, unatoč glasu (ili možda upravo zbog njega) što ga je roman, takorekavši *in absentia*, opravdano ili neopravdano, stekao. Prvi put *Kratki izlet* izlazi u mojim *Izabranim djelima* u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1987.

Ni u Njemačkoj *Kratki izlet* nije imao sreće. Tada su u Evropi svuda u modi ljevičari, frankfurteri, priprema se šezdesetasma. Neću da učinim nekom krivo, pa da kažem kako su prevoditelji i urednik bili upravo tih uvjerenja. Možda su samo živjeli u ozračju takvih ideja, i kao ljudi od mode znali što je šik. Oni su izbacili ne samo Epilog, nego i posljednju epizodu romana, gdje junak putuje kroz podzemni hodnik i svršava u nigdini. Tako je kratki izlet postao još kraći: gotovo je ispao kao nekakav oproštaj s prošlošću, osobito vjerskom, i završava optimističkom porukom: „nema povratka, idemo dalje!” Bio sam apsolutno zatečen: nisam očekivao to od Zapada – dosta mi je bilo ideoloških krojača knjiga na Istoku.

Uvijek mi malo uskipi krv kad se sjetim te dvojice soanjiranih, ugladenih kabaretskih blizanaca, u tamno plavim blazerima, u čelično sivim hlačama, jednakim crnim mokasinima, jednakim *college* kravatama – engleska univerzitetaska moda u odijevanju je išla uporedo s ljevičarskom modom u mišljenju – kako mi u Gradskom podrumu objašnjavaju što je lijevo. Htio sam im reći: to smo mi već jednom prodiskutirali, kod nas se putokazi vrte kao zvrkovi. Shvatio sam da oni mene izdaju, ne kao pisca, nego kao pisca iz jedne lijeve zemlje, da dokažu svoju lijevoću. Čudom su se čudili što se ja ne podudaram s njihovim očekivanjem, što se knjiga ne podudara s njihovim htijenjem.

Što sam mogao učiniti kada sam dobio knjigu u ruke? Tužiti Hanser Verlag? Tražiti da donesu ispravak? Imao sam onda prećih briga, važnijih ispravaka kod kuće. Tek što si pomilio nos na stranom tržištu, pa već da praviš skandale! A nisam ja, velim, ni tada mislio da je to toliko važno. Mislio sam onda: bit će toga još, ima vremena. Ali Jugoslavija je prestala biti nekakva novost za zapad, domaći takozvani ljevičari su tamo toliko zavladaali, da nisu imali puno interesa za strane takozvane desničare.

Kratki izlet se nakon toga prevodio i objavljavao uglavnom po istočno-evropskim zemljama gdje su lako razumjeli alegoriju. Ali smola koja ga je pratila od početka (taj istočni grijeh podrijetla) lijepila se za njega i dalje. Svi su ti istočni prijevodi bili dakako iz beogradskog izdanja, i uglavnom, kada bi autor saznao da se knjiga objavljuje, ona je obično bila već objavljena, tako da je svako ispravljanje bilo samo isprazno zanovijetanje.

Posebno je zanimljiva češka priča. Sjajni češki prevodilac i prijatelj hrvatske literature, Dušan Karpatsky preveo je *Kratki izlet*. Međutim, dijelom valjda i zbog tog svog prijateljstva, on je sam dospio u nemilost nakon gušenja praškog proljeća, i njegov prijevod nije mogao biti objavljen u izdavačkom poduzeću Odeon, za koji ga je naručila isto tako vjerna i vrijedna prijateljica naše književnosti, Irena Wenigova. Da bi se ipak spasilo što se

spasiti dade, prijevod Karpatskoga potpisao je Viktor Kudelka, a sam je Karpatsky morao svoj prijevod mijenjati, pa čak, kako sam kaže, „i malo kvariti”, da neki budni i pedantni čistunac u poduzeću ne bi otkrio da je posrijedi isti tekst koji je već odbijen zbog nepodobnosti prevoditelja. Tako je jednog dana stigao do mene *Kratky vylet*, mali narandžasti svezak koji čuvam s posebnom sentimentalnošću: on mi nekako pokazuje kako ta mala knjiga, unatoč suđenicama koje su je obilježile pri rođenju, unatoč svim preobrazbama teksta, unatoč tome što je smola prati i kad promijenjeni jezik i sredinu, kao da ima nekakvu ugrađenu (ma kako sramežljivu, ma kako rubnu) tvrdoglavu sposobnost preživljavanja.

Kada sam sve stvari vraćao na svoje mjesto, za izdanje u Pet stoljeća, prema svom požutjelom rukopisu, preko kojega sam u više navrata u toku godina šarao, ni sam više nisam znao i nisam mogao provjeriti što su od svega bili cenzorski ili autocenzorski zahvati, što tiskarske slobode, a što sam sam mislio popraviti. Ostavljam to nekom budućem istraživaču, bude li mislio da je to vrijedno istraživanja. Bit će to prilično teško razlučiti, još teže iz toga nešto pametno zaključiti. A ja i dalje ne mislim, da je to osobito važno. Povijest je u tom smislu veliki izjednačitelj, pa ako se barem u tome smijemo uspoređivati, to će biti kao kod Shakespearea: ne znaš što je napisao on, što glumci, što slagari, je l' što zabrljao pa popravio, ili popravio pa napravio još gore, tko će ga znati, glavno da sve zajedno nešto vrijedi, ako vrijedi.

Djelo napokon nije povijesni dokument, nego je koliko jest priča za čitanje, pa ako sada čitatelja zabavlja, on ne mora previše razbijati glavu kakva je izvorno bila i kroz što je prošla. Tako i ovu bilješku o njoj ne donosim toliko da bi o čemu svjedočila, koliko da bi te, *hypocrite lecteur*, kao anegdota zabavila.

Antun Šoljan
(Republika 46 (1990), 7-8)

Kratki izlet

Prvi put objavljeno: 1965.

POČET ĆU OD TOGA da je moj prijatelj Roko lud. Čovjek bi pomislio da netko tko ima takav kokošji grudni koš, mršave tanke ruke, bezbojnu i rijetku našušurenu kosu i toliko debela stakla na očalima koje uvijek poluslijepo prinosi licu sugovornika ili raznim opasnim električnim instalacijama ili kakvim zupčastim strojevima u radu, ne može sebi dopustiti luksuz da bude još i lud. Ali moj prijatelj Roko je od onih legendarnih luđaka koje bogovi čuvaju.

On će hodati ulicom zagledan u golubove na zabatima kuća i nesvjesno prijeći pedalj širokom daskom prebačenom preko raskopanog kanala. Njemu će ispasti dvadesetica (njemu uvijek nešto ispada) i otkotrljati se među vodove visokog napona na kakvom gradilištu, i on će se prignuti – bez obzira na goleme crne mrtvačke glave što upozoravaju na opasnost – i izvaditi svoje vlasništvo neozlijeđen (jer su bogovi u taj čas na cijelom svijetu obustavili struju) i svojim nevinim slijepim pogledom upitno će vas pogledati, zašto tu stojite razrogačenih očiju kao da ste vidjeli duha.

Pričali su mi ljudi koji ga znadu od ranije da je za vrijeme rata izbjegnuo strijeljanje – jedno od onih na brzu ruku skalupljenih strijeljanja kojima su nas u prvim danima rata bili počeli prorjeđivati. Upravo u času kad su žustre strojnice svojim jednostavnim jezikom progovorile redovima osuđenih koji su oko njega i po njemu legli kao snopovi pšenice, on se sagnuo da dohvati očale što su mu bile pale u blato, između nogu nepoznatih ljudi s kojima je samo naizgled dijelio sudbinu, i on se srušio pod težinom onih što su padali, i tražio je, pužući i pipajući kroz blato, svoje očale, i rovao je tako između lešina po blatu i krvi možda

polu sata, možda sat, i kada je očale našao (neoštećene, dakako) ustao je, nataknuo ih i odšetao. Naprosto odšetao. Oni koji taj događaj prepričavaju, kažu mi da je za njega najstrašniji trenutak cijelog tog strijeljanja bio onaj kad je nataknuo očale.

Odakle to zapravo znadu, nije mi jasno. On sam o tome nikada ne priča. Pitao sam ga, doduše. „Što da ti kažem?” odgovorio mi je slijeganjem ramena. „Ne mogu ti to ni sa čim usporediti. Nikad poslije nisam bio strijeljan.” Iz njegovih usta to je zvučalo kao doduše sretna, ali posve obična okolnost. Neke su strijeljali i poslije, neke nisu. „Uostalom, zašto bi me i strijeljali?” rekao je.

Moram još jednom ponoviti da je Roko lud, da bih mogao objasniti onu nervoznu vitalnost, neizlječivi nemir, neodoljivi poriv za akcijom, bilo kakvom akcijom, neutaživu žeđ za promjenom koja bi bez ikakvog povoda, bez ikakve vidljive logike diktila njegovim neočekivanim postupcima. Naprosto se nije mogao nikada skrasiti na jednom mjestu: neprestano je morao dalje.

Po tomu su mnogi stekli dojam da je on čovjek površan i nepouzdan, prevrtljiv, ili bar ono što se obično naziva „čovjek na svoju ruku” s kojim je bolje ne imati posla. Njemu opet nije bilo nikada osobito stalo do toga što drugi o njemu misle – povodio se za svojim ćudima ma s kim bio u društvu – i to je svakako znatno pridonijelo njegovoj reputaciji luđaka.

Ali usprkos glasu prevrtljiva i svojeglava čovjeka, on je privlačio ljude: uvijek se oko njega okupljalo mnoštvo ljudi. Je li u njegovoj urođenoj nervozni bilo nekoga magnetskog šarma, zamašnog obećanja da će se nešto „dogoditi”, ili se u njegovoj blizini uvijek nešto zaista i „događalo” pa je to zanimalo ljude više nego on sâm – ne znam. Znam samo da ga gotovo nikad nisam vidio nasamo. Oko njega su doduše neprestano bili novi ljudi (rijetki bi se vraćali nakon što bi ga jednom napustili, a nakon nekog vremena svi bi ga napuštali – ne bi mogli izdržati taj tempo) ali što ćemo, i novi ljudi su ljudi.